

TIGRAN MIKAYELYAN

Researcher of the

Institute of Oriental Studies, RA

e-mail: mtigran2002@yahoo.com

DOI: 10.56813/2953-786X-2022.2-320

**PERSIAN AS A LANGUAGE OF MEDIEVAL EPIGRAPHIC
INSCRIPTIONS OF ARMENIA¹**

As known, from the 8th century, Armenia fell under the rule of the Arab caliphate (7-9th centuries) and together with the neighboring countries formed the province with name Arminia. Arminia was ruled by the appointees of the Arab caliphs.

At the beginning of the 9th century, the power of the Arabs in Armenia was abolished and the independence of Armenia was restored. Later, from the 11th century to the 19th century, Armenia was incorporated in the states of various Muslim rulers (Shaddadids, Ilkhanids, Seljuks, Kara-Koyunlu, Ak-Koyunlu, Iranian dynasties, etc.), although in some parts of the country, Armenian princes managed to maintain their principalities up to 15-16 centuries (Orbelians in Syunik, Proshyans in Vayots Dzor, Vachutians in Aragatsotn, etc.).

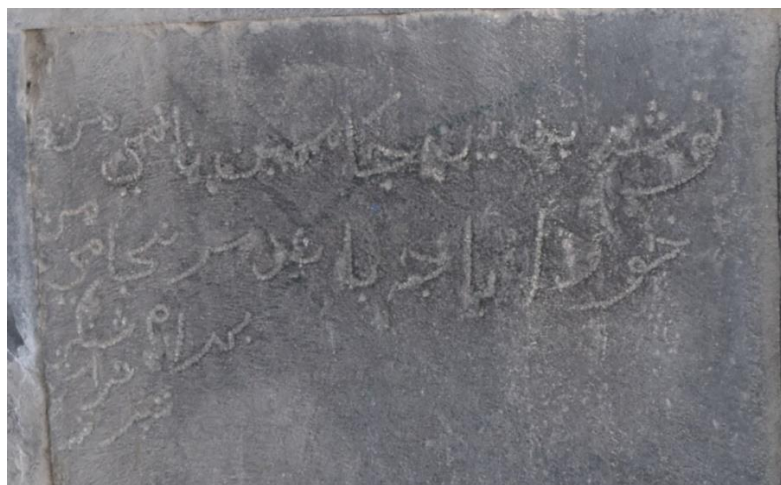
The conquest of Armenia by the Muslim rulers was often accompanied by the infiltration of Arabs, Kurds, Persians, and mostly Turkic-speaking nomadic tribes especially after the mass deportation of the Armenians to Iran by Shah Abbas in 1604.

¹ This study covers the territory of the modern Republic of Armenia (most of Eastern Armenia) and not the historical Armenia.

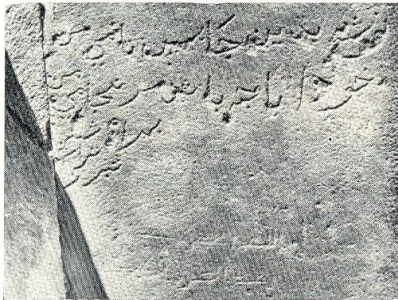
The Muslim rulers and ordinary people residing in Armenia left their traces in the forms of memorial epigraphic inscriptions (rarely constructional inscriptions and mostly tombstones).

Among the Arabic-lettered inscriptions of the 9-19 cc. (the absolute majority of which are tombstones traditionally written in Arabic) some have carved also in the Persian language.

The oldest Arabic inscriptions are found on pagan Garni Temple (currently Kotayk marz of Armenia). They are graffittis written in Kufi script of Arabic and date back to the 9-10 cc. Persian graffittis are also encountered next to Arabic ones e.g. Bahram's inscription in cursive *naskh* (Khachatryan, 1987: 51-52) (Pictures 1, 2 & 3):

Picture 1

16 A (№ 16)

نوشتۀ بدین جا همین نامی من
خودا یاچه باشد سرانجامی من
بهرام سنگتراش تبریزی

16 B (№ 16)

Picture 2

[1] نوشتۀ بدین جا همین نامی¹ من
[2] خودا² یاچه باشد سرانجامی³ من
بهرام سنگتراش تبریزی [ی]

Picture 3

Translation:

1. My name is written here
2. God, what my end will be like?

Bahram stone mason Tabrizi

One hardly noticeable inscription in Arabic made on the right side from the temple entrance contains the phrase دعا گفت 'he said a prayer' and an Iranian personal name - Nushirvan. It paleographically can be dated back to the 9-10th century (Khachatryan, 1987: 52-53 No 20).

From the 12th century onwards once can observe the increased influence of the Persian language. Although Arabic remains the

main language of the Islamic memorial monuments, Persian words, personal names, numerals or complete sentences are started being used in the Arabic epigraphic inscriptions.

Such is the inscription dating to the 12th found from the citadel of Bjni fortress (Kotayk region of Armenia) (Mikayelyan, 2019-1) (Picture 4). It was discovered in 2007 by the expedition of the Institute of Archaeology and Ethnology of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia during the excavation of Bjni fortress. According to the participant of the expedition H.Hakobyan the inscribed stone was unearthed in a well-resembling structure².

Picture 4

As appears it is fragment of a larger inscription that unfortunately has not been lost.

² According to verbal information.

It is a five-line relief writing in Persian in *naskh* script that reads as follows:

- 1). [کم] ?
- 2). [ا سفه] سالر محمد طوسي ...
- 3). [ر.]. اندری سلا ..
- 4). [خدا بر همه ر] حمت کند .
- 5). [سنة] . و خمس ما ..عین [نه] ...

Translation:

1.[km]?
2. Ifh[salar]/Esfah[salar] Muhammad Tusi ...
3. ...ndri? of Isla[m]?...
4. May God bless all
5. [Year] five hundred and seventeen? *or* nineteen?

The most valuable information is contained in the second line that gives the name of an official Muhammad/Mohammad holding a position of Isfahsalar/Esfahsalar from the Iranian town of Tus, who probably ordered some remarkable action that was honoured by recording in an epigraphic inscription.

Judging from the Arabic numeral [٥] 'five hundred' the inscription can be dated to the 5th century of Hijra (12th century) and more precisely from the 90s to the 70s of that century (from 1175 to 1183 of the Christian era) judging from the possible Arabic decimal numerals having ending ..عین (Mikayelyan, 2019-1:328).

Inscriptions in Arabic containing Persian words have also been carved by representatives of the Armenian princely dynasties considering the importance of these languages in the region. Such is the famous inscription made by Chesar Orbelian of Orbelian princely dynasty in Sulema or Selim Caravanserai of 1332 (currently in Vayots Dzor region) communicating about the

construction of this large structure. The Armenian inscription is carved in the lobby of the caravanserai (Barkhudaryan, 1967:180-181), while the Arabic-Persian now completely weathered and erased on the entrance (Alishan, 1893: 164) (Picture 5). The Persian words used were خان ('caravanserai'), preposition در while the words دولت is written with Persian orthography as دولت .

Picture 5

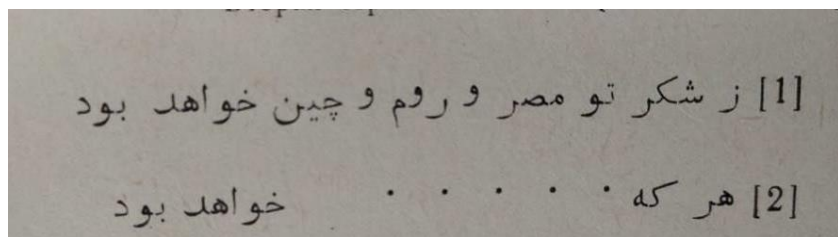
The increasing influence of the Persian languages is also felt in using instead of ة (ta marbuta) and sometimes ز instead of ض . Thus, e.g. in medieval Muslim tombstones of Vorotnavan (formerly Vorotn or Urut, Sisian subregion), we meet رميزان instead of رمضان [Khachatryan, 1987:68 No58 (1), use of Persian prepositions, as

جلدی [died of...] “a skin decease” on a tombstone of the 17th century [Khachatryan, 1987:68 No 79(22)].

Among the so far discovered Persian inscriptions there is one remarkable made along with an Armenian and Arabic ones, fixed in a flat stone slab installed in the southern part of the Armenian cemetery near St. Nshan Chuch in Yeghegis (Vayots Dzor region), usually referred to as the three-language inscription (Khachatryan, 1987: 67 No 56(1); Khachatryan, 1982).

It is the epitaph of Tawakkal, a Christian Armenian doctor, member of *akhi* medieval craft guild (Khachatryan, 1982: 127-131).

The Persian inscription is as follows (Picture 5 & 6):

Picture 6

Translation:

1. In gratitude, Egypt and Rum and China will be yours
2. Whatever will be³

³ This is probably a paraphrasing of Mashati Ganjavi's ruba'i.
<https://ganjoor.net/mahsati/robmah/sh46>

Picture 7

The Persian language is used on the Agarakadzor bridge inscription made on a stone slab, the beginning of which to all probability was made on the right-side slab that is in completely erased state now (Mikayelyan, 2019-2) (Picture 8).

Picture 8

The inscription consists of three lines: As mentioned the surrounding slabs are damaged and generally the inscription is difficult to read:

The inscription is as follows:

- 1 [...] سنه صد و هف[تاد] ؟
- 2 [...] دو سال [ا..]
- 3 [...] صاحبه مرک/سر[...]

Translation:

- 1 [...] year? hundred and seventy
- 2 [...] two year
- 3 Owner [implementer] Mark/s [...]

The inscription is extraordinary because Persian numerals are used instead of Arabic ones as practiced in Islamic constructional and in medieval epitaphic writing. In our opinion the inscription informs about the rehabilitation of the bridge in 1172 of Hijra or 1758. Another interesting occurrence is that letters ‘fa’, dot over it and ‘mim’ were carved by using a round mold (Mikayelyan, 2019-2: 338-348).

Another inscription on a formless stone put in high-altitude pasture at a distance of a few kilometers from the village of Lernarot in the north-western Aragatsotn informs about founding a channel in 1858 (Mikayelyan, 2007) (Picture 9). Using of the Persian language by local Muslims thirty years after conquering of

Eastern Armenia by Russia (1828) indicates that Persian still remained a practicable language among them.

Picture 9

Inscription:

1. ۱۲۷۴
2. سنه سالم
3. نهري

Translation:

1. 1274 [of] Hijra [1858 A.D.]
2. Year [....]
3. Channel

It should be noted that the museums of Armenia in their turn also display objects dating to late medieval period of the 19th century (seals, amulets, vessels) containing Persian inscriptions some of which have been excavated in the recent years.

Thus the Regional Museum of Yeghegnadzor preserves a ring containing the name 'Sa'dabad' (a settlement in Iran) (Picture 10). A blue-coated plate-vase was excavated in 2021 from Yerevan's Children's Garden illustrating Fat'h-Ali Shah Qajar's (1772–1834) coat of arms⁴.

Picture 10

Summarizing, it can be noted that the Persian has been important increasingly important language of Islamic epigraphy in Eastern Armenia from the 12th century onwards, its positions are especially strengthened in the late Middle Ages, when the Persian

⁴ Archaeologist Meri Safaryan of Scientific Research Center of the Historical and Cultural Heritage of the Ministry of Education, Science, Culture and Sports of the Republic of Armenia presented this plate in her report titled 'New Historical and Cultural Layers in Yerevan's Children's Park' on 16 March 2022 at 'Historical and Cultural Heritage of Yerevan' scientific conference held on 16-17 March, 2022. A verbal information.

language become the written language of important official communication: e.g. the sharia notarial documents are written in Persian (Kostikyan-Khecho, 2018: 33), despite the nomad and settled Turkic tribes of Armenia spoke dialects of Oghuz Turkic. Inscriptions or epitaphs started including Persian phrases or words. Eastern Armenia passed under the control of the Turkic-speaking mostly Shiite tribes that the Iranian state used them as a military against Ottoman Empire and Russia. They have been under the strong influence of the Iranian culture, therefore the Persian language meant a language of Shiite civilization for them.

Until the 1920s, the Turkic-speaking element that penetrated Eastern Armenia, which later received the name 'Azeris' or 'Azerbaijanis', had a weak national self-consciousness and were under the strong influence of the Iranian culture as already said. Persian being the language of Shia Islam and a country with powerful and distinguished culture - Iran therefore enjoyed prestige among them for very long time.

ՏԻԳՐԱՆ ՄԻՔԱՅԵԼՅԱՆ

*ՀՀ ԳՍԱ արևելագիտության ինստիտուտ
գիտաշխատող
էլ. փոստ՝ mtigran2002@yahoo.com*

**ՊԱՐՄԿԵՐԵՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ՎԻՄԱԳԻՐ
ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԼԵՁՈՒ**

Հայաստանի տարածք VIII-XIX դդ. ներթափանցած տարբեր մուսուլման հարստությունների, ցեղախմբերի ներկայացուցիչների հետքերը հանդիսացող արաբատառ վիմագիր արձանագրությունների շարքում (որոնց ճնշող մեծամասնությունը արաբերեն են) կան

նան պարսկերեն արձնագրություններ: Դրանցից ամենահիները Գառնու տաճարի վրա արված գրաֆիտիներն են. ամբողջությամբ պարսկերեն Թավրիզցի Բահրամ քարտաշի *նասի*, ինչպես նաև Նուշիրվանի քուֆի գրատեսակով արված գրությունները (ըստ՝ Ա. Խաչատրյանի վերջինս թվագրվում է IX-X դդ.-ով): Նուշիրվանի գրությունը արաբերեն է, սակայն պարունակում է պարսկերեն մեկ բառ:

Ավելի ուշ շրջանին է պատկանում Բջնիի ամրոցի միջնաբերդից գտնված XII դ. երկրորդ կեսով թվագրվող արձանագրությունը:

Արաբերեն (կամ պարսկերեն բառեր պարունակող արաբերեն) արձանագրությունները արվել են նաև հայ իշխանական տների ներկայացուցիչների կողմից իրենց կառուցած տարանցիկ նշանակություն ունեցող շինությունների վրա: Այսպես, օրինակ, արաբերեն բառերի պարսկերեն ուղղագրությամբ և պարսկերեն որոշ բառերի օգտագործմամբ է փորագրվել Սուլեմա կամ Սելիմի քարվանսարայի Օրբելյանների հանրահայտ արձնագրությունը (XIV դ.): Քարավանատան հայերեն արձանագրությունը փորագրված է նախասրահում, մինչդեռ արաբերեն-պարսկերենը՝ մուտքի վրա:

Պարսից լեզվով է արված նաև Ագարակաձորի կամրջի սալիկներից մեկի վրա (մեր կարծիքով վերանորոգման առիթով և XVIII դ.-ի թվագրվող) խիստ վնասված արձանագրությունը: Լեռնարոտ գյուղի մերձակա բարձրադիր արոտավայրում հայտնաբերված 1858 թվականի ջրանցքի հիմնադրման մասին արձնագրությունը իր հերթին վկայում է, որ Ռուսաստանի կողմից Արևելյան Հայաստանի նվաճումից երեսուն տարի անց տեղի մուսուլմանների համար՝ անկախ ազգային պատկանելության պարսկերենը շարունակել է հեղինակակալոր լեզու մնալ:

Առանձնապես հետաքրքիր է Եղեգիսի Սբ. Նշան եկեղեցու գերեզմանատան հարավային մասում հարթ քարի մեջ ամրացված երեք մարմառե սալիկների վրա եռալեզու արձանագրությունը (արաբերեն, պարսկերեն և հայերեն). Պարսկերենը, ըստ երևույթին, իրենից ներկայացնում է Մասհատի Գանջավի ռուբաիի նմանակումը: Պարսկերեն արձանագրություններ պարունակող կամ Իրանից բերված առարկաներ՝ անոթներ, կնիքներ կարելի է հանդիպել հա-

յաստանյան երկրագիտական թանգարաններում, կամ վերջին տարիներին պեղումներից գտնված գտածոների շարքում:

Այսպես, օրինակ, Եղեգնաձորի երկրագիտական թանգարանում պահպանվում է Սադաբադ (բնակավայր Իրանում) գրությամբ մատանին կամ 2021 թ. Երևանի մանկական այգու պեղումների ժամանակ գտնված Ղաջարյան հարստության Ֆաթի-Ալի Շահի զինանշանով ափսեն:

BIBLIOGRAPHY

1. Alishan 1893 – Alishan, Gh., Sisakan, Venice, 1893 (in Armenian).
2. Barkhudaryan 1967 – Barkhudaryan, S., Corpus Inscriptionum Armenicarum, Liber III, Yerevan, 1967 (in Armenian).
3. Khachatryan 1982 – Хачатрян А., Трехязычная надпись из Елегиса, Кавказ и Византия, выпуск 3, 1982, Ереван, 124-134.
4. Khachatryan 1987 – Хачатрян А., Корпус арабских надписей Армении, Ереван, 1987 (Khachatryan, A., The Corpus of Arabic Inscriptions of Armenia, Yerevan, 1987 (in Russian).
5. Kostikyan-Khecho 2018 –Persian Documents of the Matenadaran, Shari'a Notarial Documents (XVII-XVIII cc.), prepared by Kostikyan, K., Khecho, M., Yerevan, 2018 (in Armenian).
6. Mikayelyan 2019-1 – Mikayelyan, T., The Newly Discovered Persian Inscription of the XII century in the Fortress of Bjni, The Countries and Peoples of the Near and Middle East, Volume XXXII, Part I, 2019, 324-332 (in Armenian).
7. Mikayelyan 2019-2 - Mikayelyan, T., The Persian Inscription of Agarakadzor Bridge, The Countries and Peoples of the Near and Middle East, Volume XXXII, Part II, 2019, 338-348 (in Armenian).
8. Mikayelyan 2007 – A Persian Inscription Relating to A Channel Near Lernarot Village, Aragatsotn Marz of Armenia, The Countries and Peoples of the Near and Middle East, Volume XXVI, 2007, 279-282 (in Armenian).